

MARIA BAGHRAMIAN AND ANNALISA COLIVA:**Relativism**

New York: Routledge 2020, 322 s.

Pojem *relativizmus* sa spája s veľmi širokým spektrom pozícií nielen v oblasti filozofického skúmania. Maria Baghramian a Annalisa Coliva reagujú na pretrvávajúcu neschopnosť konsenzu o jeho povahe, ktorá vyplýva z komplexnosti tohto pojmu, a prostredníctvom ich knihy nám približujú rôzne variácie relativistických pozícií. Autorky vymedzujú štyri kľúčové typy relativizmu: *aletický* (kap. 3), *konceptuálny* (kap. 4, 5), *epistemický* (kap. 6, 7, 8) a *morálny* relativizmus (kap. 9). Nezameriavajú sa však len na ich objasnenie, ale ponúkajú aj kritickú odozvu a ich spochybnenie.

V úvode knihy autorky uvažujú o tom, či možno relativizmus chápať ako relevantnú filozofickú tézu, ktorá je charakteristická konkrétnymi črtami. Identifikujú niekoľko črt, o ktorých sú presvedčené, že ich musí obsahovať každá konzistentne formulovaná verzia relativizmu. Ďalej pokračujú historickým prehľadom, v ktorom poukazujú na dôležitú dištinkciu medzi globálnym a lokálnym relativizmom. Spreádzajú nás vývinom relativizmu od antickej filozofie počnúc Protagorom až po súčasný filozofický diskurz. Pripomínajú, že nakoľko za nálepkou relativizmu nemôžeme vždy hľadať zhodné myšlienky, nie je možné tento vývoj chápať lineárne.

V jadre knihy sa autorky venujú rôznym variantom relativizmu, z ktorých za kľúčové považujú štyri typy spomínané v úvode recenzie. Prvým – a zrejme aj najznámejším – je aletický relativizmus, ktorý odmieta existenciu objektívne platnej pravdy. To, čo považujeme za pravdivé, je pravdivé iba v závislosti od rôznych parametrov či kontextu. Baghramian a Coliva poskytujú kritický prehľad tvrdení Kölbela a MacFarlana. Kölbel, podobne ako MacFarlan, poukazuje na to, že niektoré výroky vyjadrujú subjektívne preferencie, a preto môžu byť pravdivé len v rámci určitej perspektívy, nie objektívne. Autorky uvádzajú príklad, ktorý vyplýva z Kölbelovej teórie a demonštruje nezhodu a zároveň aj fakt, že pravdivosť výroku je relatívna vzhľadom na perspektívu: „Sladké drierko nemá dobrú chuť, hoci John si myslí, že má. A predsa sa John nemýli“ (s. 72). Toto je však podľa autoriek neintuitívne voči tomu, akým spôsobom bežne pristupujeme k nezhode. Tiež poukazujú na to, že Kölbel nevie uspokojivo vysvetliť fakt, že ľudia mnohokrát odvolávajú to, čo povedali

v minulosti. Nemôžeme totiž tvrdiť, že v minulosti sme nemali pravdu, a teraz už máme, nakoľko oba naše názory sú relatívne pravdivé vzhľadom na našu aktuálnu perspektívu.

Konceptuálny relativizmus je druhým typom, ktorému autorky venujú značnú časť knihy. Prezентujú ho na pozadí konceptuálneho holizmu, neskorého Wittgensteina, až po Davidsonov argument proti konceptuálnemu relativizmu ako takému. Spomínaný argument a jeho znamenitú interpretáciu, ktorú autorky ponúkajú, predstavíme bližšie. Davidson, tak ako Quine, odmieta prvé dve dogmy empirizmu. Davidson však kriticky podotýka, že aj keď odmietneme prvé dve dogmy empirizmu a prijmeme holistický pohľad na jazyk, kde hranica medzi analytickými a syntetickými vetami je len vecou praktického rozlíšenia a kde pred tribunál zmyslovej skúsenosti predstupuje veda ako celok, a nie izolované výroky, tak sa nám vynára tretia a posledná dogma empirizmu. Základ tretej dogmy tkvie v tom, že všetky vety v jazyku majú empirický obsah, pretože majú určitý vzťah k svetu a popritom treba chápať jazyk ako konceptuálnu schému, ktorá tento obsah istým spôsobom organizuje. Do popredia preto vystupuje dualizmus medzi konceptuálnou schémou a neinterpretovanou skutočnosťou (NS). Davidson tvrdí (s. 98), že tretia dogma empirizmu je previazaná s konceptuálnym relativizmom, a preto ak odmietneme tretiu dogmu, tak zmizne aj tento druh konceptuálneho relativizmu. Súvislosť tretej dogmy a konceptuálneho relativizmu tkvie v tom, že ak existujú nesúmerateľné konceptuálne schémy, tak musí existovať spoločná súradnicová sústava (NS), o ktorej konceptuálne schémy vypovedajú. Davidson poukazuje na problém, že musí existovať neutrálne hľadisko (NS), aby sme vôbec mohli hovoriť o konceptuálnom relativizme. Barghramian a Coliva prezieravo prízvukujú, že Davidson netvrdí, že neexistujú nesúmerateľné, no súčasne rovnocenné konceptuálne schémy, ale zároveň neprijíma ani to, že existuje len jedna konceptuálna schéma. Podľa autoriek (s. 109) nám Davidson chce predostrieť, že sama *myšlienka* konceptuálnej schémy je nemysliteľná, pretože je založená na tretej dogme empirizmu, ktorá predpokladá neutrálne hľadisko. Ak jazyk, pravdu a preklad vnímame ako navzájom previazané, tak takéto neutrálne hľadisko je pre nás nemysliteľné, preto sa vyhýbame konceptuálnemu relativizmu.

Tretí v poradí je epistemický relativizmus, zameraný na relativitu zdôvodnenia. Táto pozícia vychádza z presvedčenia o neriešiteľnej nezhode v otázkach štandardov, kritérií zdôvodnenia a dokazovania. Autorky demonštrujú problém na troch príkladoch: Prvým je Rortyho diskusia medzi Bellarminom a Galileom, v ktorej sa prezentuje nemožnosť zhody vzhľadom na dva odlišné systémy zdôvodnenia (ptolemaiovský a geocentrický systém). Ďalšie dva sú postulované Evans-Pritchardom, pričom poukazujú na relativitu logických princípov a zákonov odvodzovania (zákon neprotirečenia a *modus tollens*) a relativitu explanačných princípov (princíp pôsobiacej

príčiny), vyplývajúcu z nezhody medzi kmeňom Azandov a moderným myslením západnej civilizácie. Dané príklady dokazujú, že poznanie nemá všeobecnú platnosť, keďže závisí od lokálnych epistemických systémov, teda je relatívne. Baghramian a Coliva kriticky konštatujú, že uvedené príklady sú nepresvedčivé. Napríklad pri diskusii Bellarmina a Galilea autorky dokazujú (s. 185), že diskusia nepredstavuje fundamentálnu rozdielnosť epistemických princípov mystického vnímania a pozorovania. Tento spor skôr dokazuje, že zmena paradigmy, v tomto prípade zo Zjavenia nebies na pozorovanie nebies, môže trvať dlhšie. Autorky toto tvrdenie podkladajú faktom, že len čo sa zhromaždil dostatok dôkazov, tak sama cirkev uznala, že Galileo mal pravdu.

Posledným typom je etický relativizmus, pričom autorky sa primárne venujú metaetickému relativizmu. Spomínajú napríklad Harmanov model (s. 230 – 231) vychádzajúci z metafyzického argumentu, že existuje veľa odlišných morálnych systémov, no žiadny z nich nemá privilegované postavenie. Nezhoda v morálnych otázkach sa teda netýka toho, či určité konanie je alebo nie je objektívne morálne, ale toho, z hľadiska akého morálneho systému im toto postavenie pripisujeme. Otázkou je skôr to, ktorý morálny systém by sme mali prijať. Autorky však poukazujú (s. 233, 235) na to, že tu dochádza k paradoxu. Na jednej strane je totiž základom Harmanovej pozície neriešiteľná nezhoda, na druhej strane je však dôsledkom jeho pozície fakt, že daná nezhoda ani neexistuje. Ak totiž nemáme kritérium hodnotenia morálnych systémov, konkurenčné tvrdenia sú aj tak pravdivé (vzhľadom na priliehajúci morálny systém), a preto nie sú protirečivé. Autorky tiež riešia Rovanovej multimundializmus, ktorý predpokladá existenciu nesúmerateľných, no súčasne pravdivých alternatív. Alternatívy podľa nej nie sú v žiadnom logickom vzťahu, preto z princípu nemôžu byť ani protirečivé (s. 245). Vysvetľuje tak, že presvedčenia iného človeka môžeme pokladať za pravdivé bez toho, aby sme ich prijali za svoje vlastné. Ťažisko problému teda neleží v riešení nezhody ako takej, ale v opustení zákona neprotirečenia, nakoľko uznáme, že odlišné, v istom zmysle konkurenčné alternatívy sú rovnako pravdivé, keďže sú nesúmerateľné. Autorky však kritizujú (s. 250), že podľa Rovanovej môžeme odmietnuť určité presvedčenia, a súčasne ich uznať za pravdivé. Oceňujú však originálnosť jej prístupu a tvrdia, že na teoretickej úrovni by bolo možné zavrhnúť zákon neprotirečenia. Spochybňujú však, či by to viedlo k želateľným pragmatickým dôsledkom.

V závere knihy Baghramian a Coliva skúmajú, či na základe črt relativizmu, ktoré identifikovali v prvej kapitole, možno formulovať konzistentnú relativistickú pozíciu. Tvrdia (s. 269), že ani jedna zo spomenutých pozícií neobstojí. Buď sa podľa nich relativistické pozície uchýlia k popretiu zákona neprotirečenia, čím sa stávajú

nekonzistentnými, alebo sa v zásade držia logických zákonov, no nevedia dostatočne vysvetliť koncept nezhody. To ich privádza k záveru, že v súčasnosti neexistuje relativistická pozícia, ktorá by bola konzistentná a adekvátne obhájitelná, avšak podporujú akúkoľvek budúcu snahu, ktorá by viedla k formulácii koherentného relativistického modelu.

Osobitým prínosom autoriek je, že sa im podarilo v rámci jednej publikácie zasiahnuť do rôznych typov prominentných relativistických pozícií a v súčasnosti je ich kniha jediná, ktorá ponúka takýto extenzívny prehľad danej témy. Autorky navyše podnecujú čitateľa k hlbšiemu preskúmaniu relativizmu a v závere povzbudzujú k úsiliu o vytvorenie udržateľného modelu. Kniha je osobitne atraktívna tým, že pozitívne podnecuje diskurz v danej oblasti. Zároveň však predpokladáme, že provokatívna kritika autoriek neostane bez reakcie zástancov relativizmu, čím kniha presiahne svoju didaktickú funkciu.

Martina Nebošková a Roman Stančo

Práca vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0640/19 s názvom *Pojmový relativizmus v súčasnej filozofii: vymedzenie, limity a problémy*.

Martina Nebošková
Katedra filozofie
FF KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
Slovenská republika
e-mail: mneboskova157@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1366-4653>

Roman Stančo
Katedra filozofie
FF KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B
034 01 Ružomberok
Slovenská republika
e-mail: roman.stanco19@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7506-985X>